

Falvy Károly

Népi gyermekjátékaink és a fejlesztő pedagógia

Hagyományos gyermekjátékaink a mai napig nem érdemelték ki sem a társadalom-, irodalom-, nyelvészettudományok, sem a pszichológia, sem a neveléstudomány elmélyült érdeklődését. Sajátos emlékeiket kizárólag a nyelvészet-, néprajztudomány rögzítette és jelentősebb részüket, mint emlékművet publikálta is.

A nevezett tudományágak büne azért is égbekiáltó, mert a neveléstudomány munkatársának Kiss Áronnak a „dicsőségét” a néprajztudomány magáénak érzi, a többi érdekelt pedig mindezt, a neveléstudománnyal együtt, nem érzi magáénak. Groteszk tüköre tehát a fenti tudományágak mindegyikének, hogy e témakör mai napig leghíresebb és legteljesebb gyűjteményét nem az összefüggéseket leginkább áttekinteni képes néprajztudomány, hanem a nevelésügy egyik kiválósága: Kiss Áron szorgalmazta, gyűjtötte, szerkesztette és adta közre már több, mint száz évvel ezelőtt 1891-ben. Bár gyűjtő tevékenységének számos említésre méltó folytatója akadt, művének értékét nem az említett szakágak emelték tudományos rangra, hanem a zenetudomány, Bartók, Kodály és munkatársaik közreműködésével. Százestendő óta az érintett legfontosabb tudományágak egyike sem tette meg a kívánatos lépéseket az összegyűjtött óriási nevelési tapasztalatokat magába foglaló játékgyűjtemények értelmezése és felhasználása érdekében. Pedig Kiss Áron és követői e nagyértékű nemzeti kincs összegyűjtését éppen emiatt szervezték meg, és a magyar nevelésügy hasznosítása számára ezért mutatták fel. Kiss Áron gyakorló nevelőként mindehhez a kor színvonalán álló külön „Játéktanító Vezérkönyvet” is írt.

Ebben az évben ünnepeljük e kötet megjelenésének százéves évfordulóját.

Tiszteletünk és megemlékezésünk jeléül idézzük fel az ebben megfogalmazott gondolatait és célkitűzéseit: „Az iskola a nevelés természete szerint nemcsak a lélekkel, de a testtel is tartoznék foglalkozni. Ma azonban úgy áll a dolog, hogy a szellemi neveléssel túlságba is mentünk, míg a testi neveléssel nagyon hátra vagyunk. Ezért a sok panasz a túlterhelés miatt. Úgy vagyunk, mint mikor a gőzparipa után két annyi kocsit akaszt a gépész, mint amennyit az megbír. Ezt ma már belátja mindenki. A bajt azonban csak felismertük, de segíteni nem tudunk rajta. Mindenik szüle büszke rá, ha épkezláb gyermeke van, de hogy meg is tartsa ilyennek, arra furcsa következtetéssel sajnálja az időt. Az ismeretek ugyanis megszorodtak, s az a küzdelem, melyet a megélhetésért folytatunk, kényszerít bennünket, hogy fegyvertárunkat egyre-másra szaporítsuk... A neveléstudomány a módszer fejlesztésével éveket takaríthat meg a tanulás számára, de bármilyen óriási haladást teygen is, a túlterhelést csak akkor szüntetheti meg, ha a nagyobb teher megbírására képessé teszi a gyermeket... a testi erőt kell fejleszteni, a testet kell alkalmassá tenni arra, hogy a nagyobb testi-lelki erőfeszítéseket megbírja.”

Úgy tűnik, a társtudományok átengedték a terepet a néprajztudománynak, s elintézettnek vélték a teendőket e tudományág méhecske-szorgosságának további gyűj-

tető és leíró tevékenységével, játékszervező törekvéseivel.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a néprajztudomány kutatói Borsai Ilonkával, Lajos Árpáddal, Igaz Máriával, Együd Árpáddal, Haider Edittel, Györgyi Erzsébettel és sokan másokkal együtt erőfeszítéseket tettek népi hagyományaink életben tartására. A Kodályi tekintély-háttér azonban ezt a törekvést csak az óvodai körülmények között (Forrai Katalin révén) és az iskolán kívül tudta biztosítani. Burka Endre is, mint az elmúlt évtizedekben a testi nevelés egyik meghatározó személyisége, teljesen tisztában volt e hagyományos játékok nagy nevelő-, fejlesztő képességével. Mégis írásaiban csak periférikusan foglalkozik e játékokkal. Nem véletlenül. Népi játékaink legélesebb „nemzeti ellentáborát” — eléggé el nem ítélt módon éppen a testnevelés iskolai irányítói között kell keressük...

Múltunkkal éppen úgy együtt élünk, mint a jövőnkkel. Ezt az alapvető körülményt a néprajz és más tudományágaknak, valamint a nevelés-ügynek is tudomásul kell vennie.

Sőt még mást is, amit a legfrissebb kutatások mutatnak. Hámori József Kossuth díjas agybiológusunk Ornstein amerikai pszichológus megállapításait idézi: „Szerinte a nyugati kultúra túlságosan balféltke centrikus, amennyiben túl nagy súlyt helyez a nyelvre és a logikus („ésszerű”) gondolkodásra. Ez viszont azt eredményezi, hogy a nyugati ember intellektuális képzése során túlhangsúlyozott az elemzés szükségessége, aminek egyenes következménye, hogy az egész, illetve a tényleges problémamegoldás helyett sokszor egymáshoz nem is kapcsolódó résztöredékek vizsgálatára fecsérli a rendelkezésre álló energiákat... A keleti (ázsiai) kultúrában sokkal nagyobb súlyt kap — Ornstein szerint — a jobb féltke intelligenciája, ami a nyugati racionális, technológiai gondolkodásával szemben inkább intuitív, meditatív, misztikus és — nyugati mércével — sokszor tűnik irracionálisnak.” Ezeket a különbségeket a japán példával illusztrálja, akik túltettek nyugati „mestereiken”. „Emellett továbbra is megtartották a jobbféltkés gondolkodás olyan előnyeit, mint az intuíción, a környezettel való szoros, kölcsönös kapcsolat (fejlett vizuális kultúra, filozófiailag bizonyos egészséges irracionális és a meditatív készség...” Hámori füzi hozzá: „ahogyan a japánok a kétféle gondolkodásmód között egészséges egyensúlyt tudtak kialakítani a balféltkés gondolkodás intézményes fejlesztése útján, ugyanúgy a nyugati kultúrának is több súlyt kellene fektetni (s így a miénknek is, — szerző megj.) a jobbféltkés képességek fejlesztésére”.

A népi gyermekjátékok szövegeinek a költői képek meghatározó tulajdonsága a többértelműség. A kínai ezért mondja, hogy „egy jó kép többet ér, mint tízezer szó”. A keleti kultúránkból eredően származik nyelvünk óriási képalkotó tulajdonsága, sajátossága. Innen van e játékok rendkívüli szerepe a gyermek jobbagyféltkés fejlesztésének lehetőségeiben, amiben ugyanakkor nem azonosak a sportjátékokkal, melyek sokkal inkább a

balagyféltekés működést kívánók. Nem beszélve arról, hogy a sportjátékok nem is ennek az életkornak a játéka. Az agybiológus is ezért hangsúlyozta a jobbagyféltekés fejlesztés fontosságát.

E népi „fejlesztési pedagógia” következményeiből származik, hogy a gyermek már kicsiny korban a neki megfelelő képi színvonalon és értelmezésben a körülötte lévő világ, a nagy természet működéséből tanul el alapvető összefüggéseket, ritmikus, a későbbiekben is könnyen előhívható formában. Ezekre csak később lesz szüksége, amikor már nem lesz ideje ennek a megtanulására. Ekkor már a megtanult ismeretek összefüggéseinek a feldolgozásával, elmélyítésével kell töltse az időt.

Ezzel elérkeztünk a „népi fejlesztő pedagógia” alapkonceptiójához, amire már *Losonczy István* is rájött 1770-ben *Nagykörösön*. Ekkor jelentette meg *Hármas Kis Tükör* című iskoláskönyvét, mely példátlan módon legalább egy évszázadon át versbe szedve tanította meg a gyermekeket a legfontosabb ismeretekre is. A híres, máig példaképként emlegetett nagyműveltségű reformnemzedék ezen az iskoláskönyvön nőtt fel szerzte az országban. Az elmúlt évtizedekben pedig odáig jutottunk, hogy gyermekeink még a minimálisan kötelező versismertekkel sem rendelkeznek, tempótlanul beszélnek, gyenge, gyakorlatlan a memóriájuk stb.

E gondolattal vissza is kanyarodunk az írásunk elején idézett kissároni gondolatokhoz, népi gyermekjátékaink mozgáskultúrájához. Ezek négy különböző életfeltétel játékos gyakorlását teszik lehetővé:

1. Az erőérzet kiművelését,
2. A térbeli mozgáshoz szükséges egyensúlyérzék ki-gyakorlását,
3. Az időritmus ösztönös és tudatos érzetének elsajátítását,
4. Az alkotó készségek kifejlesztéséhez szükséges képzelőerő és érzelmi élet elősegítését.

1. Az erőérzet

A fizikai erőérzet valamilyen formában mindig mérhető. Csak racionális gondolkodásunk a mennyiség-érzékeltést túlhangsúlyozó képzeleti teremtették meg a minden téren eluralkodott teljesítmény-szemléletet.

A nyugati és a keleti kultúrák között az emberi erőérzet fontosságának megítélésében, különösen napjainkra, fontos ellentét kialakulása figyelhető meg. Az általuk gerjesztett ipari forradalom jóléti társadalmakat hozott létre, és ezzel együtt fizikai erőnlétet nem kívánó kényelmes életmódot. Hasonló ipari fellendülés indult meg a keleti kultúrák országaiban is, de ezek felfutása lényegesen gyorsabb és tartósnak is ígérkezik. A felgyorsulás sikerének hátterében és tartós folyamatában eddig senki nem vizsgálta a keleti életforma és az abban található sajátos erőérzet-filozófia (pl. yoga, küzdőjátékok széleskörű elterjedtsége stb.) jelentőségét.

A hazai gyakorlatban az erőérzet általánosan alacsony színvonala igen szomorú képet mutat. A katonai szolgálatra alkalmatlan ifjúság 1975-ös 35%-os hihetetlenül magas részarányának mai, 20 évvel későbbben további 10%-os, jelenleg 45% körüli állapotával jellemezhető. Ezzel áll szemben a népességünk szűk rétegét kitevő „élsportolónak” aránytalanul magas, kiváló sportteljesítménye. A szembetűnő ellentét vizsgálata összefüggéseinek, következményeinek elemzése máig nem történt meg. Ma már az iskolában „testkultúrát” tanítanak. A testi nevelés, erőgyűjtés, mozgékonyosság, játékoság,

együttműködés a harmadik testnevelési óra bevezetésével maradt az eddigiekben.

2. A térben mozgás elsajátítása

Az emberi test a földi gravitáció feltételei között alakult ki. Egész létezése az egyensúly állapotával a legszorosabb összefüggésben van. Biztonságos elsajátítására az élet első hét nyolc éve áll mindenki rendelkezésére.

Az egyensúly elsajátításában a járás központi szerepet játszik. A járás életkorral összefüggő kialakulása tudományos szintű ismeretekkel a mai napig nem megnyugtatóan rendezett. Gyermekjátékainkban ugyanakkor a biztonságos járás a meghatározó mozgás.

A járás három egyensúlyi helyzet ritmikus változtatása. Agyi irányítása és a mozgáskivitelezés az erőfeltételeknek és a nevelés igényeinek van alárendelve. Gyermekjátékainkban két fő eleme fordul elő: a lépés és annak sajátos változata, a *forgó lépés*. Az első 7-8 év mindenféle fejlesztő pedagógiája ezért a járással összefüggő egyensúlyérzet biztonságos rendezése körül kellene, hogy összpontosuljon, melyhez a járáson kívül más, de elsősorban ebbe az irányba ható erőfejlesztés és játékos mozgásérzetek csatlakoznak.

3. Az időritmus ösztönös és tudatos érzete

Az időritmus olyannyira összeforrott az emberi nyelv, azaz a beszéd-, mint közlési rendszerrel, hogy számos nyelv írott betűhangjai pl. a holdváltozás, vagy más hasonló ciklikus jelenség időritmusának felelnek meg. Hogyne felelne meg az idő ritmusa az olyan alapvető emberi mozgásnak, mint a járás? Gyermekjátékaink szinte kivétel nélkül...a járás 2/4-es ritmusát követik, ami egyben a helyes magyar beszéd egészséges tempója és szótagritmusa is. Fontos szerepet kap ebben az időritmus metrikussága, ami a Kodály-i koncepciót megvalósító Forrai Katalin óvodai ének-zene módszertanában az „egyenletes lüktetés” elnevezést kapta.

A helyes fejlesztő pedagógiának, mint a gyakorlat megmutatta, újabb és újabb hatékony módszerek után kell kutatnia. Ilyen hatékony módszernek bizonyult pl. a mozgáskutatás következő folyamata, melyet *Ritmikus mozgás-énekes játék* c. könyvem tapasztalatai alapján dolgoztam ki az egyenletes lüktetés mozgásérzetének elsajátításához: *a/ A gyermek erőteljes tapsolással (a saját, és nem a felnőtt tempójában) el kell sajátítsa biztonsággal a szövegritmusa és a tapsolás egységét. b/ Ezt követően hangsúlyos dobantó helyben járással át kell vinni a taps-érzetet a lábérzetre. (a gyermeknél ez agyi irányításfejlődési probléma). c/ Ennek a ritmikus járásnak a megérzése után lehet elindítani balra és nem jobbra! a körbenjárást, mint a társas együttműködés alapvető feltételét.* Ennek a hangsúlyos járásnak a mondókaritmussal koordinált együttessége vezet el az ún. „egyenletes lüktetés” járásban megjelenő alakosságához. Mindezt kombinálni kell a folytatásban olyan mondóka-szövegekkel, melyekben a gyermek megérzi a négyegyedes, nyolcnyegyedes váltásokat a szótag- és a járás ritmus változataiban. Az ún. lánversekben (pl. a „fejnóta”) megtalálható a ritmikus mozgások gondolati megfelelője, melyek mint memóriafejlesztő készségek is működnek.

4. Az alkotó készségek fejlődése

Ezek a készségek az agybiológiai kutatások szerint túlnyomórésztben az ún. „néma” vagy jobboldali félteke működésében találhatók meg. Sajátossága e félteke haté-

kony működésének az érzelmi indíttatás, ami nélkül eredeti, új gondolatokat megmozdító készségek nem indulnak meg. Nem hagyhatók figyelmen kívül a genetikai adottságok sem, de az érzelmi nevelés és érzelemmel telített környezet sokat nyújthat az alkotó készségek kibontakozásához.

Kodály zenei elképzeléseiben erre érzett rá. Sajnos az ő ráérzésével egyidőben, vagy méginkább ő előtte nem volt, aki a mozgás és a zene ritmikus együttességének a fontosságát érzékletesen és tapasztalatokkal is alátámasztva képviselte volna. Az egyénben megjelenő mozgás és koordinált zenei ritmus ugyanis rendet teremt a beszéd szórítmusának közlési folyamatában. A gyermeket ezzel gondolati fegyelemre neveli. Emellett és ezzel együtt megteremti a társas mozgás és viselkedés együttes lehetőségét, együttes tevékenységét. Mindennek a gyermek szocializációjában, azaz természetes, szerves közösségre nevelésében van rendkívüli jelentősége. Lehetőséget és módszert ad a nevelő nélküli önszerveződés és önirányítás optimális megoldásához.

Az érzelmi nevelésnek nem az egyetlen, de kétségtelenül igen hatásos módja, az énekes mozgásos játék. A képi látásmód fejlődésében számos más lehetőség is helyet kap: a mesevilág, az élő környezet állat és növényvilága, mely egyre inkább a képernyőn, és nem a valóság természeti élményén keresztül épül bele a gyermek érzelmi világába. Így nem más, mint konzerv eledel. Legyen bármilyen ízletes, sohasem közelíti meg a friss táplálék ízét, zamatát, élményét.

Az a világkép, ami a gyermek mese-, játék-, és mozgásvilágában még egységben jelenik meg, nem folytatódik az iskolában. Nincs aki ezt a világot átvezetné abba a folyamatba, abba a világképbe, amiben ma élünk. A legkorszerűbbnek tartott társadalmak üzleti és politikai körei pedig az utóbbi évtizedben figyelemre méltóan váltottak. David M. Lewis a Harvard egyetem tanára Millenium c. frissen megjelent impozáns kötetében az emberi kultúra örök egységére figyelmeztet.

A kétszeres Kossuth díjas geológus Szádeczky Kardos Elemér a mai tudományosság eredményeivel kísérte meg a nevelésben annyira nélkülözött korszerű világkép-egység megfogalmazását. „A jelenségek univerzális kapcsolódása címmel megjelent poszthumusz kötet felkeltette a nemzetközi tudományos világ érdeklődését.

A fejlesztő pedagógia a gyermek megszületésétől kezdve folyamatban gondolkodik. Mégis minden óvónó tudja, hogy gyermekre koncentrálo nevelési törekvései nem folytatódnak az iskolában.

Fejlesztő pedagógiáról, iskolai vonatkozásokban pedig csak akkor lehet beszélni, ha megteremtődnek a tanárcentrikus ismeretátadás helyett a gyermeki, ifjúi önszerveződés, önfejlesztés lehetőségei, készségei, módszerei, tapasztalatai.

Az óvodában folyik ma egyedül igazi nevelés. Időszerű lenne erről elgondolkozni.

A magyar drámapedagógia és a gyermekszínhátság két jelentős reformer személyiségét veszette el az elmúlt esztendőben.

THÚROCZY GYÖRGYÖT

a kiváló nevelő-rendező, a Debreceni Alföld Színpad alapítóját, akinek egyik legutolsó műhelytanulmányát a DPM 5. számában tanulmányozhatta az olvasó.

SZEGI LÁSZLÓT

az ugyancsak debreceni rendező, társaságunk tagját, gyermekszínhátság fesztiválok humánus szakértőjét, rendezőképző tanfolyamok tanárát.

Hatásuk az, ami megőrzi őket, hatásuk, melyet nevelői kapcsolatban, rendezésekben, írásokban, személyes barátságokban gyakoroltak szűkebb és tágasabb környezetükre, tanítványaikra, munkatársaikra, szeretteikre, ránk.

Fájdalmas, hogy nincsenek.